Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi
Fəlsəfə kafedrası

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi”
kursunun
I hissə (Ontologiya)

PROQRAMI

Bakı – 2021

WPS Office ile Düzenle

WPS Office ile Düzenle

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi
Fəlsəfə kafedrası

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi”
kursunun
I hissə (Ontologiya)

PROQRAM

Bakı Dövlət Universitetinin Sosial elmlər və psixologiya fakültəsinin Elmi şurasının 7 iyul 2021-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir (Protokol № 8)

WPS Office ile Düzenle

Bakı – 2021

Tərtib edən:	Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Arif İslam oğlu Tağıyev
Redaktor:	Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Kəmalə Həsən qızı Pənahova
Rəyçilər:	fəlsəfə elmləri doktoru, professor Əziz Bəşir oğlu Məmmədov Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zeynəddin Camal oğlu Hacıyev

WPS Office ile Düzenle

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi” kursu üzrə saatların bölgüsü (cəmi 90 saat)			
N	**Mövzular**	**Mühazirə**	**seminar**
1	Fəlsəfənin təbiəti və özünəməxsusluğu	2s	2s
2	Fəlsəfənin mədəniyyətdə və cəmiyyətdə yeri	1s	1s
3	Fəlsəfə dünyagörüşü formasıdır	1s	1s
4	Fəlsəfə rasional nəzəri bilikdir	2s	2s
5	Fəlsəfə humanitar biliyin bir növüdür	1s	1s
6	Fəlsəfənin problemlər sahəsi	2s	2s
7	Çağdaş mədəniyyətdə fəlsəfənin obrazının və strategiyasının dəyişilməsi	1s	1s
8	Ontoloji problemin yaranması və fəlsəfi biliyin strukturunda onun yeri	4s	4s
9	Ontologiyanın tarixi, taleyi və gələcəyi	4s	4s
10	Təkin ontologiyasında varlıq kateqoriyası	4s	4s
11	Tək varlığın substansional əsasıdır	3s	3s
12	Dünyanın vəhdəti və müxtəlifliyi. Varlığın sistemliliyi	4s	4s
13	Varlıq və inkişaf prinsipi	4s	4s
14	Varlıq, inkişaf, determinizm: prinsipi və inkişaf	4s	4s
15	Varlığın strukturunda məkan və zaman	4s	4s
16	Insan fenomeni varlığın forması kimi	4s	4s
	Cəmi 90 saat	45s	45s

WPS Office ile Düzenle

İzahat vərəqi

"Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi" kursunun programı Bakı Dövlət Univer¬siteti Sosial elmlər və Psixologiya fakültə¬sinin fəlsəfə şöbəsinin tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Program bir neçə bölümdən ibarətdir.

"Fəlsəfənin təbiəti və özünəməxsusluğu" adlanan birinci bölümündə fəlsəfi problemlərin hüdudları müəyyənləşdirilir, fəlsəfənin digər şüur formalarından fərqi, mədəniyyət sistemində onun yeri və predmeti aydınlaşdırılır.

I bölüm "Fəlsəfənin təbiəti və onun özünəməxsus tərəfləri" adlanır. Bu bölümdə fəlsəfənin problemləri müəy¬yən¬ləşir, fəlsəfənin şüurun başqa formalarına münasibətdə spe¬sifik tərəfləri və onun bəşər mədəniyyəti sistemində yeri və rolu aşkar edilir, onun predmetinin tərifi verilir. Burada bütün mövcudluğun ilkəsasını arayan nəzəriyyə kimi fəlsəfə (metafizika) haqqında klassik təsəvvürlər əsaslandırılır. Bu anlamda "Dünya və insan" sistemində (bütün səviyyələrdə mövcud olan ən ümumi əlaqələr (qanunauyğunluqlar) fəlsəfənin predmeti kimi çıxış edir. İlk yanaşmada "Dünya və insan" sistemi bir-birinə nisbi əks, lakin bir-birilə bağlı olan "dünya" və "insan" alt sistemlərinə ayrılır və onların arasında ontoloji, qnoseoloji, aksioloji və mənəvi-praktiki səviyyələrdə gerçəkləşən qarşılıqlı təsirlər araşdırılır. Bu səviyyələrdən hər biri özünə uyğun subyekt-obyekt müna¬sibətlərinin spesifikliyini ifadə edir. Kursun sonrakı bölümləri də əsasən, qeyd edilən səviyyələrin tədqiqinə həsr olunur.

II bölümdə fəlsəfənin ontoloji predmet səviyyəsi təhlil edilir. Ontologiya metafizikanın bir bölümü olub varlığın konkret növlərində (təbii, mədəni simvolik, mənəvi yaxud şəxsi ekzistensial) ən ümumi qanunauyğunluqları aşkar etməyə yö¬nəlmişdir. Amma bu prosesdə varlığın

WPS Office ile Düzenle

göstərilən konkret növ¬lə¬rinin heç birinin dərkinin qanunauyğunluqları və idrak sub¬yektinin ona münasibətinin qanunauy¬ğun¬luqları nəzərə alınmır. Bütün fəlsəfi konsepsiyalar (o cümlədən ontologiyanın zəruriliyini inkar edənlər) ontoloji məsələni həll etməyə məcburdurlar və konsep¬siyalardan hər biri məsələni fərqli izah edir. Bu da ontoloji problemin həlli üzrə müxtəlif fəlsəfi sistemlərin yaranmasına səbəb olur.

III bölüm. Fəlsəfənin qnoseoloji predmet səviyyəsi. Burada insan varlığın bir hissəsi eyni zamanda da varlığa qarşı duran və bunu dərk edən hissəsi kimi təhlil edilir. Bu qarşıdurma burada xarici aləmə idrakın obyekti kimi baxmağa imkan verir. Həm də yalnız xarici aləm deyil, dünyanın bir hissəsi kimi insanın özü də idrakın obyekti kimi müəyyən¬ləşdirilir. Qnoseoloji səviyyədə fəlsəfə dünyanın dərkedilənliyi və onun haqqında biliklərimizin əsaslı olmasına dair məsələni formada qoyur. Qnoseologiyanı idrakın obyekti və subyekti arasında qarşılıqlı təsir maraqlandırır. Varlığın özünün qanunauyğunluqlarını axtaran onto¬lo¬giyadan və insani ölçüdən dəyərləndirmə məsələsilə maraqlanan ümumi aksiologiyadan fərqli olaraq qneseologiyada aşağıdakı məsələlərlə məşğul olur: “hər hansı bir obyekt haqqında bilik necə əldə edilir?” və “bu bilik əks etdirdiyi obyektə uyğundurmu?”. Beləliklə, qnoseo¬logiya (idrak nəzəriyyəsi) subyekt və obyekt arasında ən ümu¬mi idraki qarşılıqlı münasibət haqqında fəlsəfi təlimdir.

IV bölüm “Fəlsəfə idrak metodudur” adlanır. Bu bö¬lüm fəlsəfi biliyin praksioloji səpgisinə həsr olunur. Fəlsəfi biliyin bu səpgisi xüsusi elmlərin metodologiyasından fərqlə¬nən fəlsəfi metodologiya ilə həyata keçirilir. Bu zaman meto¬doloji nizamlayıcılar sistemi, fəlsəfi tədqiqatın məntiqinin özəl¬likləri və s. şərh olunur. Bu bölümdə həmçinin metafizik tədqi¬qatın bir səviyyəsi kimi ümumi aksiologiyanın predmet¬lərinə toxunulur. Ümumi aksiologiyanı nə varlığı özü, nə də onun

WPS Office ile Düzenle

dərkinin qanunları deyil, öncə varlığa insani münasibət və bu münasibətin formalaşması və inkişafının asılı olduğu dəyər təsəvvürləri sistemi maraqlandırır. Burda varlıq və idrak haq¬qında ....təsəvvürlərin insan fərdinin iç dünyasının mənəvi dəyərlərilə sintezinin zəruriliyi əsaslandırılır, dəyərlər sisteminin ümumi ontoloji əsaslan¬dırıl¬masının vacib olduğu göstərilir.

WPS Office ile Düzenle

I Bölüm. Fəlsəfənin təbiəti və özünəməxsusluğu (spesifik cəhətləri)

1-ci Mövzu. Fəlsəfənin təbiəti və ğzünəməxsusluğu (2s.)

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi” kursunun predmeti, vəzifələri, strukturu və məntiqi. Bu kursun fəlsəfi bilik sistemində yeri.

Fəlsəfənin yaranması.

Fəlsəfənin predmetinin, funksiyalarının və mövcudlu¬ğunun müəyyən¬ləşdiril¬məsi üsulları. Fəlsəfənin əsas məsələsi. Hikmətsevərlik.

Fəlsəfi mühakimələrin, abstraksiyaların özünəməxsus (spesifik) cəhətləri: ən ümumiliyi, mütləqliyi, konstruktivliyi, qeyri-adiliyi, estetik ucalığı. Fəlsəfənin metafizik ilkəsasları (aksiomları).

Fəlsəfənin predmeti və onun fərqli tərəfləri.

Fəlsəfənin metafəlsəfi səviyyələri: metafəlsəfi (metafi¬zika) -dəm şərtləri olmayan bilik. Fəlsəfə varlıq və dünya haqqında təlimdir (ontologiya). Fəlsəfə idrak nəzəriyyəsidir (qnoseologiyadır). Fəlsəfə metodoloji tənzimləyicilər sistemidir (fəlsəfi metodologiya və praksiologiya). Fəlsəfə dəyərlərin metafizik əsaslandırılma sistemidir (aksiologiyadır). Fəlsəfənin daxili differensiyası. Fəlsəfi fənlərin predmetlərinin əlaqəsi.

2-ci Mövzu. Fəlsəfənin mədəniyyətdə və cəmiyyətdə yeri (1s.)

Fəlsəfənin biliyin başqa formaları arasında və dünyanın dərk edilməsində yeri. Fəlsəfə və ədəbiyyat. Fəlsəfə və incəsənət. Fəlsəfə və din. Fəlsəfə və elm. Fəlsəfə və ideologiya. Fəlsəfə və hakimiyyət. Fəlsəfə və politika.

WPS Office ile Düzenle

Mədəniyyətin başqa sahələri ilə fəlsəfənin əlaqəsi və qarşılıqlı təsiri. Fəlsəfi təfəkkürün sistemliliyi və fraqmentarlığı (tamamlanmazlığı). Vahid fəlsəfi nəzəriyyə problemi.

Fəlsəfə və sağlam (mühakiməli) düşüncə. Adi şüur, fəlsəfi requlyativlərin reallaşması sahələrindən biridir. Fəlsəfə mədəniyyətin özünüanlaması üsuludur.

Fəlsəfənin rasional-nəzəri və dünyagörüşü dəyəri və onların fəlsəfə sistemində vəhdəti.

3-cü Mövzu. Fəlsəfə dünyagörüşü formasıdır (1 s.)

Dünyagörüşü anlayışı: insan və dünya münasibətləri dünyagörüşünün giriş problemidir. "İnsan" və "Dünya" anlayış¬larının xüsusi elmlərdə və dünyagörüşündə münasibəti.

Dünyagörüşünün əsas məsələsi. Dünyaduyumu və dünya¬anlamı. Dünyagörüşünün müxtəlif formalara ayırmasının zəruri¬liyi. Nəzəri və fərdi dünyagörüşləri dünyanı qavramağın ayrı-ayrı formalarıdır. Fərdi dünyagörüşünün ümumi dünyagörüşü formalarından hər hansı birinə daxil edilməsi problemi.

Dünyagörüşünün formaları, səviyyələri, tipləri və növləri. Fəlsəfənin dünyagörüşü funksiyası: humanist, sosiomədəni və mənəvi-pedaqoji.

4-cü Mövzu. Fəlsəfə rasional nəzəri bilikdir (2 s.)

Biliyin digər formaları arasında və dünyanın dərkində fəlsəfənin yeri. Bilik və inanc. Fəlsəfi həqiqətlərin xarakteri, fəlsəfi təfəkkürün sistemliliyi və fraqmentarlığı. Fəlsəfi nəzəriyyənin varlığı problemi.

Fəlsəfə və elm dünyaya rasional-nəzəri münasibət forma¬larıdır. Elmdə və fəlsəfədə subyekt-obyekt münasibətlərinin spesifikliyi. Fəlsəfə rasional-nəzəri bilikdir. Fəlsəfənin elm olması imkanı haqqında diskusiya.

WPS Office ile Düzenle

Fəlsəfənin predmetinin nəzəri mənimsənilməsi modelləri: dialektik, tənqidi, məntiqi-evristik, metodoloji, inteqrativ və b. Fəlsəfi metodun mövcudluğu problemi: fəlsəfə refleksiyadır. Fəlsəfi mühakimənin dəqiqliyi və qətiliyi.

Fəlsəfədə metodoloji prinsiplər (aydınlıq, tarixilik və məntiqinin uyğunluğu; abstraktdan konkretə yükləmə və b.). Fəlsəfədə idrakın rasional vasitələri (induktiv ümumiləşdirmə, deduktiv nəticə, fikri eksperiment, hipotez metodu və b.).

5-ci Mövzu. Fəlsəfə humanitar biliyin bir növüdür (1 s.)

Fəlsəfə humanitar elmdir. Mətn fəlsəfi analizin vacib anlama və şərh, bunların gerçəkliyin fəlsəfi dərkinin digər vasitələri arasında xüsusi əhəmiyyəti.

Fəlsəfi mətn (tekst) və onun şərhi fəlsəfənin inkişafı va¬sitələrindən biridir. Fəlsəfə sərbəst və yüksək şərh formasıdır. Fəlsəfə fikir doğuran fəaliyyətdir.

Monoloq və dialoq biliyin müxtəlif tiplərinin ifadə edilməsi formasıdır.

Mədəniyyət özü bir mətndir. Mədəniyyətin dialoqunda fəlsəfənin yeri.

6-cı Mövzu. Fəlsəfənin problem sahəsi (2 s.)

Ontologiyanın, qnoseologiyanın, aksiologiyanın və prak¬sio¬logiyanın vəhdəti fəlsəfənin probleminin çoxölçülülüyünün ifadəsidir.

Fəlsəfi problemin meyarları. Fəlsəfi problemlərin iyerar¬xiyası (dünyəvi, əbədi, tətbiqi, lokal). Fəlsəfi problematikanın çoxölçülülüyü fəlsəfənin predmet səviyyələrinin vəhdətində və fəlsəfi konsepsiyaların plüralizminin əsası kimi çıxış etməsindədir. Fəlsəfi problemlərin müxtəlifliyi. Əsas fəlsəfi istiqamətlərin

WPS Office ile Düzenle

təsnifatı. Onların sintezi yolları və variantları.

Fəlsəfi problemlərin xarakteri (əhatəliliyi, fundamen¬tallığı, universallığı, ümumilik iddiası). Paradoks, antinomiya, aporiya fəlsəfi biliyin problemliliyi formalarıdır.

Fəlsəfənin nəzəriyyəsi və tarixi: fəlsəfi biliyin inkişafının problemli olması.

Fəlsəfənin semiotik, məkani və fəlsəfi problemlərin ən ümumiliyi.

Fəlsəfə mütəfəkkirlərinin mədəniyyətlərin zamandan kənar dialoqudur. Fəlsəfənin dilinin özünəməxsusluğu. Fəlsəfi biliyin konseptuallaşdırılması.

Fəlsəfi diskussiyanın xüsusiyyətləri (tarixiliyi, inandırı¬cılığı, müəllif fərdiliyi). Fəlsəfi diskussiyanın avtoritarlığı və neytrallığı. Fəlsəfədə üslub, pafos və ritorika. Fəlsəfədə kate¬qo¬riya, simvol və metafora. Fəlsəfi fikrin ifadə edilməsi problemi. Fəlsəfi kateqoriyaların vahid sisteminin mümkünlüyü məsələsi.

Fəlsəfənin özünü əsaslandırması, fəlsəfi fikrin özəllikləri və arqumentləşdirilməsi. Fəlsəfi arqumentlərin növləri: məntiqi-dialektik, ontoloji, aksioloji, sosiomədəni və s. Fəlsəfi arqumentasiyanın rasionallığının və dərkinin meyarları.

Mübahisə fəlsəfi ünsiyyətin formasıdır. Fəlsəfi müba¬hisə¬nin səmərəliliyinin şəraiti. Evristika və sofistika. Avtoritetə istinad, sitatlaşdırma metodu. Ənənəvi və həlledici arqu¬mentlər.

Fəlsəfi konsepsiyaların inkişafında varislik və tərəqqi. Fəlsəfədə yenilik problemi. Fəlsəfədə konseptual irəliləyiş və dönüş. Fəlsəfənin paradiqmalarının dəyişilməsi (nəzəri əsasları və sosiomədəni səpgisi).

Fəlsəfi yaradıcılığın özəllikləri. Fəlsəfi təcrübənin özü¬nəməxsus tərəfləri və onun dini-etik, sosial-humanist, ekzisten¬sialist qaynaqları. Heyrət, şübhə, ümidsizlik və

WPS Office ile Düzenle

etiraz fəlsəfi yaradıcılığın motivləri kimi. Fəlsəfənin paradoksallığı yaxud fəlsəfi yaradıcılığın.

Fəlsəfi abstraksiyanın spesifikliyi. Filosofun yaradıcı təxəyyülü. Meditasiya. Ekstrapolyasiya və onun hüdudları. Fəlsəfi idrakın bənzərsizliyi, fəlsəfi problemlərin həllinin şəxsi xarakterli olduğunun təzahürüdür.

7-ci Mövzu. Çağdaş mədəniyyətdə fəlsəfənin obrazının və strategiyasının dəyişilməsi (1 s.)

Fəlsəfənin klassik, qeyri-klassik və post-qeyri-klassik stra¬tegiyası fəlsəfənin formalarının fərqləndirilməsinin meyar¬ları. Dünyanın fəlsəfi strategiyalarının tiplərə ayrılması (coğrafi bölgələr üzrə, tarixi dövrlərə görə, dini köklər üzrə). Fəlsəfi təfəkkürün milli obrazları. Azərbaycan fəlsəfəsinin özünə¬məxsus əlamətləri milli mədəniyyətlərin xüsusiyyətlərinin inikasıdır. Çağdaş, əsas fəlsəfi istiqamətlərin təsnifatı. Elmin inkişafı və cəmiyyətdə onun yerinin fəlsəfənin elmlərdən eliminasiyası. Postpozitivizmdə fəlsəfənin elmdən elimina¬siyası və metafizikanın reablitasiyası problemi (X.Poqqer). Fəlsəfənin predmetinin özünəməxsusluğunun antielmi şərhi. M.K.Yaspers elmi və fəlsəfi biliklərin fərqlənməsi haqqında elm M.Haydeggerin fikrincə “kalkulyasiyaedici” təfəkkürdür. Çağdaş fəlsəfədə rasionallığa dair diskussiyalar: miflə elm arasında rasionallıqdan kənar olanın rasionallığı (K.Xyhner) və qeyri -rasionallıq.

8-ci Mövzu. Ontoloji problemin yaranması və fəlsəfi biliyin strukturunda onun yeri (4 s.)

Fəlsəfə varlığın ideal əsaslarının refleksiv axtarışıdır: fəlsəfənin ontoloji səviyyəsi.

Fəlsəfənin özünüəsaslandırmasının ontoloji səviyyəsi. Ontologiya və metafizika. Hər bir fəlsəfi

WPS Office ile Düzenle

problemin ontoloji səpgisinin universiallığı və zəruriliyi. Ontologizm, qnoseo¬logizm, metodologizm, antroplogizm fəlsəfənin tarixində dominant mövzulardır. Çağdaş fəlsəfədə ontologiyanın yeri və rolu. Fundamental və regional ontologiya anlayışı. Ontolojinin meyarları. Ontologiya və naturfəlsəfə: ənənə və müasirlik.

Fəlsəfi ontologiya və elm.

9-cu Mövzu. Ontologiyanın tarixi, taleyi və gələcəyi (4 s.)

Antik fəlsəfədə metafizikanın yaradılması: substansial ontologiya (Parmenid, Platon, Aristotel) və hissi ontologiya (Epikür, Platin). Orta əsrlərin teologiyalaşdırılmış ontologiyası.

Klassik ontologiyanın yaranması. Rasionalist ontologi¬yanın variantları (Demokrit, Spinoza, Leybnis). Ontologiyanın və metafizikanın İ.Kant tərəfindən tənqidi. Hegelin ontolo¬giyası mütləq zəkanın dialektikasıdır.

Fəlsəfə tarixində ontologizm böhranı, "metafizikanın ölümü" haqqında tezis (ilkin şərtləri, motivləri, bəyannamələri və arqumentləri).

Metafizikanın reablitasiyası proqramı və "yeni onto¬logiyanın" layihələri. Ontologiyanın iyerarxik modelləri: varlıq materiyanın hərəkət formalarının vəhdətidir (F.Engels). Var¬lığın qatları (N.Qartman). Regional ontologiya (Qusserl). Re¬gional ontologiyaların ayrılması problemi: İnsan ontolo¬giyası. Çüurun və mənlik şüurunun ontologiyası. Dilin varlığı. Şəxsin mövcudluğunun (ekzistensiyasının) ontologiyası . Maddiliyin ontologiyası. Mədəniyyətin ontologiyası. Ekzisten¬sial (möv¬cudluq) metafizika: M.Haydeggerin fundamental ontologiyası. K.Yaspersin "Transendental varlıq aləmi" tezisi.

Ontologiyanın dialektik-materialist modeli.

WPS Office ile Düzenle

Fəlsəfənin əsas məsələsinin materialist həlli. Materiyanın obyektiv gerçəklik kimi anlayışı. Varlığın struktur səviyyələri.

Fəlsəfi modellərin tipləri. Monist, plüralist və dualist ontologiyalar. Essensialist və antiessensialist ontologiyalar. İye¬¬rarxik və qeyri-iyerarxik modellər. Naturfəlsəfi modellər (cisim-xassə-əlaqə-proses-hal). Teistik modellər (mütləq-yara¬dıcı və rəzil dünya). Ekzistensial-antropoloji modellər (indi və burada varlıq, başqa). Fenomenoloji-germenevtik nəzəri model¬lər (hadisə, fərdilik, həyat).

10-cu Mövzu. Təkin ontologiyasında varlıq kateqoriyasında varlıq kateqoriyası (4 s.)

Varlıq haqqında məsələnin qoyuluşu üsulları. Mövcud¬luğun meyarları problemi. Ontologiyanın təməl anlayışları. İdeal və maddi; idealın ontoloji statusu. Müxtəlif fəlsəfi konsepsiyalarda varlıq və reallığın qarşılıqlı əlaqəsi. Varlıq, mövcudluq, yaranma və yoxolma. Varlıq və yoxluq ontoloji fəlsəfi sistemlərin yaradılmasının ən ümumi abstraksiyalarıdır (Hegel). Varlıq və mövcudluq. Varlıq, yaranış. Dində, teo¬logiyada, idealist və materialist fəlsəfi sistemlərdə varlıq kateqoriyasının spesifikliyi.

Varlığın tipləri və səviyyələri. Varlıq və dünya. Əşyaların və proseslərin varlığı. İnsan varlığı. Varlıq və ruh. Mənəvi varlıq. Varlıq və özgə varlıq, həyat və ölüm. Varlıq və mate¬riya. İdeyaların və mənəvi dəyərlərin varlığı. Varlıq, zaman, həyat, şüur. Varlıq və mütləq.

Obyektiv reallığın strukturu. Obyektiv və subyektiv reallıqların fərqi. Varlığın aldadıcı obrazları. Kompüter və virtual reallıq.

11-ci Mövzu. Tək varlığın substansional əsasıdır (3 s.)

Varlıq və substansiya problemləri. Varlığın

WPS Office ile Düzenle

substansial əsasının axtarışları. Substansiya, substrat, atributlar və modellər (əsərlər). Materiya. Ruh. Mütləq, nisbi, ümumi, təkcə mahiyyət və hadisə cəhətdən onların substansiya və onun təzahür formalarının əlaqəsi haqqında məsələnin həlli üçün əhəmiyyəti.

Substansializmin tipləri.

Materialist substansializm və ontologiyanın materialist variantları.

İdealist substansializm və onun fəlsəfə tarixində növləri.

İdealist substansializmin dini-fəlsəfi modelləri. Məntiqi idealizmdə ontoloji sistemin yaradılması.

Panteist substansializm. Panteizmin növləri. Naturalist, mistik panpsixizm, vitalizm və b. Allah və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsi. Həyat fenomeni və onun kainatda yeri. İnsan yaradıcı başlanğıc (allah) və təbiətin vəhdətidir (N.Kuzanskiy). Kai¬natda və digər həyat formaları problemi və insan zəkasının mövcudluğu ideyası (Sialkovski).

Personalist substansializm. İnsan mikrokosmdur. İnsan varlığının dəyəri və insanın kosmosda yeri. Yaradıcılıq insanın dünyada xüsusi yerə malik olmasının başlıca əlamətidir. Ma¬teriyanın dinamik anlaşılması. Kosmologiyada antrop prinsipi. İnsana və şüura kosmik yanaşma .

Materiya və substansiya probleminin dialektik materialist həlli. Materiya maddə kimi. Materiya obyektiv gerçəklik kimi.

12-ci Mövzu. Dünyanın vəhdəti və müxtəlifliyi və varlığın sistemliliyi (4 s.)

Dünyanın vəhdəti və müxtəlifliyi. Dünyanın maddi vəh¬dəti modelləri və onun universal vəhdəti problemi. Dünyanın substansional, sistem, struktur, təkamül-genetik

WPS Office ile Düzenle

vəhdəti. Dün¬yanın homoloji vəhdəti. Elmin və fəlsəfənin tarixində dünyanın mənzərəsinin dəyişilməsi. Dünyanın vəhdətinin mistik və dini variantları.

Fəlsəfə tarixində hissə və tamın qarşılıqlı əlaqəsi. Bütövlüyün antinomiyası. Sistem-struktur yanaşma və onun bütöv sistemlərə tətbiq edilməsinin xüsusiyyətləri. Sistem yanaşma və dialektika.

Varlığın sistemliliyi və onun strukturunun təşkili sə¬viyyələri. Dünyanın pilləvari sistem kimi mövcudluğu prob¬lemi. Maddi və ideal iyerarxiyalar. Dünyada sistem qurulu¬şunun təzahürləri.

Sistemyaradıcı əlaqələr və hərəkətin formalar. Sistem təşkilinin qanunlarıv inkişaf. Summativ və bütöv sistemlər üzvi və qeyri-üzvi sistemlər. Cəmiyyət sisteminin spesifikası və onun təhlilində sistem-struktur metodunun tətbiqinin səmərəliliyi. Sistem metodologiyasının ümumi səciyyəsi və sistemologiyasının yaranması problemi.

Varlığın sistem-struktur təşkili. Dünyanın struk¬turlaş¬masının yolları və üsulları. Kateqoriyalar torunun seçilməsi problemi. Binar oppozisiyalar, triadalar, tetralar. Çoxqütblülük. Bütövlüyün paradoksları. Sistem, element, struktur. Sistem¬sizlik, simmetriya. Nizam və nizamsızlıq. Harmoniya. Eyniyyət və fərq.

13-cü Mövzu. Varlıq və inkişaf prinsipi (4 s.)

Dəyişilən və dəyişilməyən varlıqlar. Fəlsəfə tarixində hərəkət problemi. Hərəkətin ən ümumiliyi problemi. Hərəkətin, dəyişkənliyin və inkişafın qarşılıqlı münasibəti. İnkişafın fəlsəfi modelləri: kresionizm, emanasiya nəzəriyyəsi, preformizm, emercentizm, evolyusionizm. Hərəkət formalarının müxtəlifliyi və varlığın struktur səviyyələri. Hərəkətin paradoksları.

İnkişafın dialektik konsepsiyaları. Onların strukturu,

WPS Office ile Düzenle

qa¬nunları, prinsipləri əsas anlayışları. Yeninin yaranması paradoksu. İnkişafda aktual və potensialın nisbəti. İnkişafın qeyri-xəttiliyi. İnkişafın qanunları və kateqoriyaları.

Açıq qeyri-xətti sistemlərdə özünütəşkil prosesləri. Sinergetika və onun əsas anlayışları (attraktor, bifurkasiya nöqtəsi, fluktasiyalar, fraktallar). Qlobal təkamülçülük.

14-cü Mövzu. Varlıq, inkişaf, determinizm prinsipi və inkişafı (4 s.)

Determinizm prinsipinin konseptual strukturu. Bu prinsipin universallığı və fundamentallığı problemi.

Dünyada determinasiyanın əsas tipləri. Səbəb və nəticə səbəbiyyət prinsipi. Səbəb əlaqələrinin mexanizmi və əsas əlamətləri. Səbəb və şərait. Səbəb şərtlənmənin başqa növləri. Səbəbin dərk olunması və hadisələrin rasional izahı.

Determinasiyanın əsas formaları. Determinasiyanın struk¬tur sistem, kondisional, genetik, funksional və informasiyon formaları. İnsan həyatında və sosiumda məqsədli və ideal determinasiyalar. Qanunauyğunluq və onun dünyada təzahür formaları. Qanun anlayışı. Zərurət və təsadüf. Ehtimallı-sta¬tistik qanunlar və onların determinasiya səpgisində şərhi. Dina¬mik qanunlar, struktur funksional əlaqələr. Təşkilolunmanın və inkişafın ən ümumi struktur-dinamik qanunları mövcuddurmu? Onların ontoloji sintezi. Azadlıq və zərurət. Azadlıq və məsuliyyət. Determinizm və insan azadlığı. Volyuntarizm və fatalizm. İnsanın azadlıq dərəcəsinin sosial və ekzistensial ölçüləri. Alın yazısı konsepsiyalarında azadlıq və zərurət problemi. Məqsəd və məqsədyönlülük.

15-ci Mövzu. Varlığın strukturunda məkan və zaman (4 s.)

WPS Office ile Düzenle

Məkan və zamanın reallığı problemi. Məkan-zaman tə¬səv¬vürlərinin mədəniyyətin tipindən asılılığı. Məkan və za¬manın “qeyri-fiziki” formalarının statusu haqqında diskus¬siyalar.

Məkan və zaman haqqında fiziki və fəlsəfi təsəvvürlərin inkişafı. Məkan və zamanın substansial və relyasiyon konsep¬siyaları. Məkan və zamanı anlamağa nisbilik nəzəriyyəsinin təsiri. Zaman məkan əlaqələrinin universal və spesifik xassələri. Zamanın istiqamətliliyi problemi: statik və dinamik konsepsiyalar. Zamanın assimetriklik. Zamanın idarə olunması problemi.

Zaman, əbədiyyət, kosmos. Elmdə və fəlsəfədə kainatın universallığı ideyası. Sonsuz və mütləq. Potensial və real son¬suzluq. Kainatın kosmoloji modelləri və onların metaqalaktika miqyasında tətbiqi. Kosmoloji modellərin ekstropolyasiya edilməsi həddi. Kainatın inkişafı hipotezinin fəlsəfi təhlili.

16-cı Mövzu. İnsan fenomeni varlığın xüsusi forması kimi (4 s.)

İnsan, təbiət, kosmos. Kainat, həyat, zəka. Texnogen -istehlak sivilizasiyanın qlobal böhranı və noosfer konsepsiyası. Biosferin, texnosferin, informosferin qarşılıqlı münasibəti və insanın onlarda yeri. Sivilizasiyanın məhv olmasının qaçın¬mazlığı problemi. Əbədi tərəqqi mümkündürmü? İnsanın kosmoplanetar mənəvi varlıq kimi yeni anlayışı “kosmik” məsu¬liyyət. İnsan və mədəniyyət. İnsan mədəniyyətinin teks¬tual aləmi. Çağdaş və arxaik bilik: əski həqiqətlərin yeni de¬yilişi. Çağdaş elmdə və mədəniyyətdə antropokosmik dönüş nişanələri.

WPS Office ile Düzenle

Seminar məşğələlərinin planı (45 s.)

I Mövzu. Fəlsəfənin təbiəti və özünəməxsusluğu (2 s.)

1. Kursun predmeti, vəzifələri, strukturu və məntiqi;
2. Fəlsəfənin predmetinin və funksiyalarının müəyyən¬ləşdirilməsi üsulları. Fəlsəfənin əsas məsələsi;
3. Fəlsəfi biliyin ən ümumiliyi, mütləqliyi, konstruktivliyi, qeyri-adiliyi, estetik ucalığı;
4. Fəlsəfə müqəddəm şərtləri olmayan bilikdir;
5. Fəlsəfə metafizika (ontologiyadır), qnoseologiyadır, oksiologiyadır, metodologiyadır.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010, 2012
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018
4. Ramazanlı F.F. Fəlsəfə. Bakı 2007

Rus dilində

1. Спиркип А.Г. Философия. М.2009
2. Философия (под ред. В.В.Муропова). М., 2011
3. Губин В.Д. Философия. М., 2011

II Mövzu. Fəlsəfənin mədəniyyətdə və cəmiyyətdə yeri (1 s.)

1. Mədəniyyətin digər sahələri arasında fəlsəfənin yeri;
2. Fəlsəfə və ideologiya, siyasət, hakimiyyət;
3. Fəlsəfə mədəniyyətin və cəmiyyətin özünüdərk formasıdır;
4. Fəlsəfənin rasional-nəzəri və dünyagörüşü dəyərləri. Onların vəhdəti.

WPS Office ile Düzenle

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010, 2012
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018
4. Məmmədov Ə.B.

Rus dilində

1. Губин В.Д. Философия. М., 2011
2. Философия (под Алеексева А.А., Яковлева А.Е.). М., 2011
3. Спиркип А.Г. Философия. М., 2009

3-cü Mövzu. Fəlsəfə dünyagörüşü formasıdır (1 s.)

1. Dünyagörüşü anlayışı: fəlsəfədə və xüsusi elmlərdə "insan" və "dünya" anlayışlarının şərhi.
2. Dünyagörüşünün əsas məsələsi. Dünyaduyumu və dünyaanlamı.
3. Dünyagörüşünün formaları, səviyyələri, tipləri və növləri.
4. Fəlsəfənin dünyagörüşü funksiyası: humanist, sosio¬mədəni və mənəvi-pedaqoji.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010, 2012
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018
4. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsilə). Bakı 2007

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011
2. Губин В.Д. Философия. М., 2011
3. Спиркип А.Г. Философия. М., 2009

WPS Office ile Düzenle

4-cü Mövzu. Fəlsəfə rasional-nəzəri bilikdir (2 s.)

1. Elm və bilik anlayışları. Fəlsəfi biliyin özəllikləri;
2. Fəlsəfə və elm dünyaya rasional-nəzəri münasibət formalaşdırır;
3. Fəlsəfənin predmetinin mənimsənilməsinin nəzəri mo¬delləri; dialektik, tənqidi, məntiqi-evristik, metodoloji, in¬teqrativ və b.;
4. Fəlsəfədə metodoloji prinsiplər (şəffaflıq, tarixilik, tarixi və məntiqinin uyğunluğu, abstraktdan konkretə yüksəlmə və b.);
5. Fəlsəfədə idrakın rasional vasitələri (induktiv ümumi¬ləş¬dirmə; deduktiv nəticə, fikri eksperiment, hipotez metodu və b.).

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010, 2012
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018

Rus dilində

1. Губин В.Д. Философия. М., 2011
2. Введение в Философию. В двух гастях. М., 1989
3. Спиркип А.Г. Философия. М., 2009

5-ci Mövzu. Fəlsəfə humanitar biliyin bir növüdür (1 s.)

1. Fəlsəfə humanitar elmdir. Mətn fəlsəfi analizin vacib obyektidir;
2. Anlama və şərh;
3. Mədəniyyətin fəlsəfi analizi. Mədəniyyətin dialoqunda fəlsəfənin yeri.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

WPS Office ile Düzenle

1. Tağıyev Ə, Əliyev Q. Kulturologiya Bakı 1997 s.7-16
2. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010, 2012 s.16-22
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2012 s.5-9

Rus dilində

1. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.10-16
2. Введение в Философию. М., 2011 с.44-47
3. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011 с.4-23

6-cı Mövzu. Fəlsəfənin problem sahəsi (2 s.)

1. Fəlsəfi problemin çoxölçülülüyü, ontologiyanın, qno¬seo¬logiyanın, aksiologiyanın və praksiologiyanın vəhdəti.
2. Fəlsəfi problemlərin iyerarxiyası (dünyəvi, əbədi, tətbiqi, lokal).
3. Fəlsəfi problemlərin xarakteri (əhatəliliyi, funda¬mentallığı, universallığı, ümumiliyi).
4. Fəlsəfi sübutun arqumentləşdirilməsi və onun növləri (məntiqi-dialektik, ontoloji, sosiomədəni və b.).
5. Fəlsəfi konsepsiyaların varisliyi. Fəlsəfi yaradıcılığın özəllikləri və motivləri (heyrət, şübhə, ümidsizlik və etiraz).

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev C.Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı 2013 s.4.
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018. s. 5-8
3. Ramazanlı F.F. Fəlsəfə Bakı 2007 s.7-12

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011
2. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.10-17
3. Бакеева Е.В., Введение в Философию. М., 2011

WPS Office ile Düzenle

c.6-14

7-ci Mövzu. Çağdaş mədəniyyətdə fəlsəfənin obrazının və strategiyasının dəyişilməsi (1 s.)

1. Fəlsəfənin klassik, qeyri-klassik və post-qeyri-klassik strategiyaları (coğrafi bölgələr üzrə, tarixi dövrlər üzrə, dini köklər üzrə).
2. Fəlsəfi təfəkkürün milli obrazları.
3. Azərbaycan fəlsəfəsinin özünəməxsusluğu milli mədə¬niyyətin xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2010 s.8-13
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018 s.124-134

Rus dilində

1. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.17-25
2. Введение в Философию. М., 2011 с.51-56

8-ci Mövzu. Ontoloji problemin yaranması və fəlsəfi biliyin strukturunda onun yeri (4 s.)

1-ci Məşğələ

1. Fəlsəfə varlığın ideal əsaslarının refleksiv axtarışıdır: fəlsəfənin ontoloji səviyyəsi;
2. Fəlsəfənin özünüəsaslandırmasının ontoloji səviyyəsi. Ontologiya və metafizika.
3. Ontoloji problemlərin universallığı və zəruriliyi.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı, 2012, s.109
2. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013, s.38

WPS Office ile Düzenle

3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı, 2018, s.134-138

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория поз¬нания. М., 2005 с.12-15
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.15 -27.

9-cu Mövzu. Ontologiyanın tarixi taleyi və gələcəyi (4 s.)

1-ci Məşgələ

1. Antik fəlsəfədə metafizika substansial ontologiya (Parmenid, Platon, Aristotel) və hissi ontologiya (Epikür, Platin).
2. Orta əsrlərdə teoloji ontologiya.
3. Yeni dövrdə rasionalist ontologiya
4. Ontologiyanı Kantın tənqidi və Hegelin ontologiyası (mütləq zamanın dialektikası)

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013, s.49-59
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.19-30
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.15-49
3. Философия (под ред. Алеексева А.А., Яковлева А.Е.). М., 2011 с.20-225

2-ci Məşğələ

1. Fəlsəfə tarixində ontologiyanın böhranı və “yeni

WPS Office ile Düzenle

ontologiya"

2. Ontologiyanın iyerarxik modelləri (E.Engels, N.Qart¬man, Qusscel)
3. İnsanın və cəmiyyətin ontologiyası
4. Mədəniyyətin ontologiyası

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013, s.49-59
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134
3. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.124-195

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.19-30
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.15-49

3-cü Məşğələ

1. Fundamental (M.Heydegger) və transendental (K.Yas¬pers) ontologiyalar.
2. Ontologiyanın dialektik materialist modeli. Fəlsəfənin əsas məsələsinin materialist həlli.
3. Varlığın struktur səviyyələri.
4. Ontoloji modellərin tipləri: monist, plüralist və dvalist ontologiyalar.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134-147
3. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.174-195.

WPS Office ile Düzenle

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.21-30
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.125-138
3. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.29-36

WPS Office ile Düzenle

10-cu Mövzu. Təkin ontologiyasında varlıq kateqoriyası (4 s).

1. Varlıq haqqında məsələnin qoyuluşu
2. Ontologiyanın təməl anlayışları
3. Varlıq, mövcudluq, reallıq, yaranma və yoxolma.
4. Əşyaların proseslərin və halların varlığı
5. İdeyaların, mənəvi dəyərlərin və ruhun varlığı: varlıq və zaman

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.38-49
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134-155
3. İmanov H.R. Fəlsəfə. Bakı 2010 s.122-159

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.435-460
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.15-59
3. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.223-240

11-ci Mövzu. Tək varlığın substansial əsasıdır (3 s.)

1. Varlıq və substansiya problemləri. Varlığın substansial əsası (substansiya, substrat, atributlar, moduslar)
2. Substansializmin tipləri: materialist, idealist, dini-fəlsəfi)
3. Panteist substansializm və onun növləri: naturalist, mistik, panpsixizm, vitalizm və b.
4. İnsan fenomeni və kainatda onun yeri.
5. Petsonalist substansializm. İnsan və yaradıcılıq, kos¬mologiyada antrop prinsipi.

WPS Office ile Düzenle

6. Materiya və substansiya probleminin dialektik materialist həlli (materiya maddə kimi və obyektiv gerçəklik kimi).

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.49-59
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134-142
3. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.344-360

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.344-360
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.107-138
3. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.382-418

12-ci Mövzu. Dünyanın vəhdəti və müxtəlifliyi. Varlığın sistemliliyi (4 s.)

1. Tək və çox, vəhdət və müxtəliflik
2. Dünyanın substansial sistem, struktur, təkamül-genetik, homoloji vəhdəti.
3. Varlığa sistem-struktur yanaşma. Sistem yanaşma və dialektika.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı 2010 s.289-307
2. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.38-59
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.134-147

WPS Office ile Düzenle

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.21-50
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.107-162
3. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.29-49

2-ci Məşğələ

1. Sistemyaradıcı əlaqələr və onların formaları
2. Summativ və bütöv, üzvi və qeyri-üzvi sistemlər
3. Cəmiyyət özünüquran sistemdir. Cəmiyyətə sistem -struktur yanaşmanın səmərəliliyi
4. Sistem, element, struktur anlayışları
5. Sistemlilik və sistemsizlik, simmetriya və assimmetriya, nizam və xaos, harmoniya, eyniyyət və fərq

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.234-245
2.
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.164-189

Rus dilində

1. Алеексев П.В., Панин А.В. Философия М., 2000, с.463-468
2. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.52-62
3. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.162-173

13-cü Mövzu. Varlıq və inkişaf prinsipi (4 s.)

1-ci Məşğələ

1. Dəyişilə bilən və dəyişilməyən varlıq.

WPS Office ile Düzenle

2. Fəlsəfə tarixində hərəkət problemi

3. Hərəkət formalarının müxtəlifliyi və varlığın struktur səviyyələri.

4. İnkişafın fəlsəfi modelləri: kresionizm, emanasiya nəzəriyyəsi, preformizm, emergentizm, evolyusionizm.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.80-102
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.147-155

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.81-84
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.129-143
3. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.27-67

2-ci Məşğələ

1. İnkişafın dialektik konsepsiyaları. Onların strukturu, qanunları, prinsipləri, əsas anlayışları
2. İnkişaf yeninin yaranmasıdır
3. İnkişafın qeyri-xəttiliyi, qanunları və kateqoriyaları
4. Açıq, qeyri-xətti sistemlərdə özünütəşkil prosesləri. Sinergetika və onun əsas anlayışları (attraktor, bifurkasiya nöqtəsi, fluktasiyalar, fraktallar
5. Qlobal təkamülçülük

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Fəlsəfə. Bakı 2012 s.259-295
2. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı,

WPS Office ile Düzenle

2013, s.222-234

3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.164

Rus dilində

1. Философия (под ред. Горюнова И.А.). М., 2005, с 236-315
2. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.128-140
3. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.240-300

14-cü Mövzu. Varlıq, inkişaf, determinizm prinsipi və inkişafı (4 s.)

1. Determinizm prinsipinin konseptual strukturu. Onun universallığı və fundamentallığı.
2. Dünyada determinasiyanın əsas tipləri. Səbəb və nəticə, səbəbiyyət prinsipi.
3. Determinasiyasının əsas formaları: struktur, sistem, kon¬disional, genetik, funksional və informasiyon deter¬minasiyalar.
4. İnsan həyatında və sosiumda məqsədli və ideal determinasiyalar.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı 2010
2. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.167
3. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.145-155

Rus dilində

1. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.
2. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.45-138

WPS Office ile Düzenle

2-ci Məşğələ

1. Səbəbiyyət əlaqələrinin assimetriyası.
2. Qanunauyğunluq və onun dünyada təzahür formaları. Zərurət və təsadüf. Qanun anlayışı: ehtimalı-statik və dinamik qanunlar.
3. Struktur-funksional əlaqələr: azadlıq və zərurət, azadlıq və məcburiyyət (volyuntalizm və fatalizm)
4. Məqsəd və məqsədyönlülük.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.266-288
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.164-184
3. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.184-235
4. İmanov H.R. Fəlsəfənin əsasları. Bakı 2007, s.159-176

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2005, с 236-315
2. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.128-140
3. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.240-308

15-ci Mövzu. Varlığın strukturunda məkan və zaman (4 s.)

1-ci Məşğələ

1. Məkanın və zamanın reallığı problemi
2. Məkan-zaman problemlərinin mədəniyyətin tipindən asılılığı
3. Məkan və zaman haqqında fiziki-fəlsəfi təsəvvürlərin inkişafı
4. Məkan və zamanın substansial və relyasion

WPS Office ile Düzenle

konsepsiyaları

5. Zaman və məkan əlaqələrinin universal və spesifik xassələri

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.108-119
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.155-164
3. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı
4. İmanov H.R. Fəlsəfənin əsasları. Bakı 2007, s.159

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2005, с.435-366
2. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.223-240
3. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.189-198
4. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.40-45

2-ci Məşğələ

1. Zamanın istiqamətliliyi, assimmetrikliyi və idarə olunması problemi
2. Zaman, əbədiyyət, kosmos
3. Kainatın universallığı ideyası
4. Varlığın sonsuzluğu: sonsuz və mütləq, potensial və real sonsuzluq
5. Kainatın kosmoloji modelləri və onların metaqalaktika miqyasında tətbiqi

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.102-117

WPS Office ile Düzenle

2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.155-164
3. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.174-195
4. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə. Bakı 2010

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011, с.435-460
2. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.223-240
3. Бакеева Е.В. Введение в онтологию. М., 2019 с.189-197
4. Миронов В.В., Иванов А.В. Онтология и теория познания. М., 2005 с.119-136

16-cı Mövzu. İnsan fenomeni varlığın xüsusi forması kimi (4 s.)

1-ci Məşğələ

1. İnsan, təbiət, kosmos. Kainat, həyat, zəka.
2. Texnogen-istehlak sivilizasiyasının qlobal böhranı və noosfer konsepsiyası.
3. Biosferin, texnosferin və informosferin qarşılıqlı əlaqəsi və insanın onlarında yeri.
4. Sivilizasiyanın məhv olmasının qaçınılmazlığı problemi.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.117-177
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.196-231
3. Tağıyev A.İ. Antropologiya. Bakı, 2014, s.
4. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.344-360
5. İmanov H.R. Fəlsəfənin əsasları. Bakı, 2007, s.260-

WPS Office ile Düzenle

302

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011, с.632-678
2. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.382-418
3. Введение в философию. В двухгастях. Гасть 1. М., 1989, с.314-330
4. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.51-105

2-ci Məşğələ

1. İnsanın kosmoplanetar mənəvi varlıq kimi yeni anlayışı.
2. Kosmik məsuliyyət. İnsan və mədəniyyət: çağdaş və arxaik bilik.
3. Çağdaş elmdə və məddəniyyətdə antropokosmik istiqamət.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Hacıyev Z.C. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi, Bakı, 2013 s.117-177
2. Tağıyev A.İ. Fəlsəfə. Bakı 2018, s.196-231
3. Tağıyev A.İ. Müasir təbiətşünaslıq konsepsiyaları. Bakı, 2014, s.337-389
4. Fəlsəfə (Ramazanlı F.F. redaktəsi ilə) Bakı 1997 s.344-360

Rus dilində

1. Философия (под ред. Миронова В.В.). М., 2011, с.632-678
2. Спиркип А.Г. Философия. М.2000 с.382-418
3. Введение в философию. В двух гастях. Гасть 1. М., 1989, с.314-334

WPS Office ile Düzenle

4. Губин В.Д. Философия. М., 2011 с.51-105

WPS Office ile Düzenle